

Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!

Karkerên hemû welatan yekbin!

Demokrasi için tek yol devrim!

Yıl: 11, Sayı:277, 25 Şubat 1985

Çevre sorunları, kapitalist endüstrileşme sürecinin ta başından bu yana, başta işçi sınıfının iş ve yaşam koşulları olarak varolmuş sorunlardır. Bu sorunların kalıcı çözümü, burjuvazinin ve onun temsil ettiği kapitalizmin ortadan kalkmasına bağlıdır.

Çevre kirliliğini ancak devrim temizleyebilir

Mercan Köklü, Mahmut Civan, Mustafa Yılmaz, Sevinç Candan

1. Gökova tartışması neyi gösteriyor

Geçtiğimiz ekim ayı içinde Muğla'nın Milas ilçesinde, Türkevleri köyünde bir gurup kadın direniş yaptı. Yola insan barikatı kurarak, Türkiye Elektrik Kurumu'na ait iş makineleri ve servis araçlarının köye girmesine engel oldu. Yirmi gün süreyle geceli gündüzlü nöbet tutan direnişçi kadınlar "termikçileri" köye sokmadılar. Olay basında yer aldı. Gazeteciler doluştular. Sorular, demeçler derken, Gökova'da termik santral yapımı bir tartışma odağı oldu.

Burjuva muhalefetin açık ettiği bilgilere göre, hükümetin 1981 ve 1982 kesin programları ile 1983 taslak programında yer vermediği bu termik santral projesi, haziran ayında, 1983 yatırım programına dahil edildi. Muğla yöresi linyitlerinden enerji elde etmede yararlanmaya yönelik olduğu söylenen termik santrale yer olarak da, fizibilite çalışması, meteorolojik araştırmalar yapılmadan, Gökova mevki seçildi. Termik santral yapacak firma Polonya'dan Elektrim ve taşaron firma da ünlü Enka. Elektrim firmasının temsilcisi olan Kavala gurubunda, TEK'in eski genel müdürü çalışıyor.

Gökova kadınların direnişi halk arasında büyük sempati uyandırdı. Yatağan termik santralının yarattığı çevre kirliliğinden çeken Yatağanlılar başta olmak üzere direniş halk tarafından desteklendi. Gökova'da Danıştay'da dava açtılar. Olay büyüdü. Parlametodan, gazetelere kadar her yerde tartışılmaya başlandı. Uzmanlar ortaya döküldü, çevre kirliliği, insan sağlığı gibi konular hakkında yazılar yayınlanmaya başladı. Termik santralın deniz kıyısında kurulmaması, kıyıda 5-10 kilometre içeriye yapılması, hatta hiç yapılmaması gibi öneriler geldi. Kimi, Yeniköy'de yapılmakta olan termik santrale bir ünite daha ekleyelim derken, kimi yapalım ama bacasını daha yükseltelim, şu kadar filtre takalım, vb. dedi. Oluk oluk timsah gözyaşları

akıtıldı. Örneğin *Nokta* şöyle yazdı:

"Evet, hesap açık! Gökova sadece Türkiye'nin değil, dünyanın ender doğa cennetlerinden biridir. Gökova bizim değil, doğmamış bebelerin bile bize emanetidir. Gökova, çevresinde yer alan ören yerleri, suyun altında yatan antik batıkları, kat kat derinlere inen kalıntılarıyla bir kültür hazinesidir.

Gökova, tektir, benzersizdir...

Gökova'da termik santral kurmak bir cinayettir!" (*Nokta*, 22.10.1984)

Yalnızca *Nokta* değil, koca bir liberal yelpaze üç aşağı beş yukarı aynı görüşü getirdi. "Mavi yolculuk, gri yolculuk olacak" dendi. SODEP'liler "Gökova gibi bir doğa harikasına termik santralı yakıştıramadı"lar. "Başka yerde" yapılmasından, Allahın Türkiye'ye bahsettiği(!) bu müstesna tabiat güzelliğinin korunmasından bahsedildi. Ahmet Kabaklı bile, "santralı biraz içerilere yapsak, kömürü oraya taşıyarak yaksak ne kaybederiz" dedi.

Doğrudur, Gökova, İstanköy körfezi gerçekten eşine ender rastlanır doğal güzelliklerdendir. Ancak, termik santralın Gökova'da yapılıp yapılmaması tartışmasında, vurgunun yalnızca "doğa güzelliği"ne vurulması hem ilginçtir, hem de küçük burjuva aydınların, liberallerin çevre kirlenmesi gibi önemli bir soruna ne kadar dar gözlüklerle baktığının göstergesidir.

Gökova'da "olabilecek" bir cinayet için kıyametleri koparanların Murgul'da Samsun'da, İzmit Körfezinde, Afşin Elbistan santralında vb. olanlar konusunda ağızlarını bile açmamaları çok ilginçtir. Evet, Gökova'da santral kurursa bu güzel doğa parçasına yazık olacaktır. Peki ama *insanlardan* ne haber? Onları Murgul Bakır işletmeleri çevresine yayılan sülfirik asit buharının tüm bitkilerden sonra insanları da öldürmeye başlaması ilgilendirmiyor. Ama Gökova söz konusu olunca akan sular duruyor!

Çevre kirlenmesi konusunda hükümet

kanadından yükselen "fikir"ler ise daha da ilginçtir. Kültür ve Turizm Bakanı Mükerrrem Taşçıoğlu; "bizim çevre kirliliğini düşünmemiz, hamalın boynuna kıravat takmak gibi bir şey" dedi. O sırada Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Cemal Büyükbaş, "Gökova'da balık yetiştirilecek, mabed gibi santral yapacağız" diye demeç verdi. Başbakan Turgut Özal: "Yazın önemli sorun yaratmaz, sadece kışın yağmur aside dönüşür. O zaman da çaresine bakarız... Termik santralın turizme katkısı olacak." Kültür ve Turizm Bakanı: "Bu kadar tabiat güzelliği içinde bir de baca görseler ne olur? Gözünüze batsa da, o kadar kusur kadı kızında da olur."

Böyle geri "muhalefete" böyle hükümet! Nazlı Ilıcak Gökova santralına karşı çıkışları şöyle suçladı:

Deniz kıyılarını birbirinden çirkin binalar doldururken, Boğaziçi'nin tabii güzelliği inşaatçıların acımasız ellerinde solup giderken. Ankara fuel-oil'den kömüre dönerken, neden böyle büyük çapta kampanyalar düzenlenmiyor da, Türkiye'ye ekonomik katkısı olacak projelerde protesto sesleri daha gür çıkıyor?" (*Tercüman*, 31.1.1985)

Mehmet Barlas ise köşesinden her zamanki ortacı sesini yükseltti:

"Anlaşılan, bundan sonra biz basına düşen, 'Termik santrallerin yapılması' yollu kampanyalar açmak yerine, bu santrallerin çevreyi ve Gökova'yı daha az kirlileteceği mekanizmaların yapımını kontrol etmek olacaktır... Biz gazeteciler bu eksikliği hatırlatabilirsek, çevre kirlenmesini bir ölçüde belki önleyebiliriz" (*Milliyet*, 29.1.1985)

Kim, ne demiş, soruna nasıl yaklaşmış olursa olsun Gökova tartışmasının gösterdiği gerçek, halk arasında, korkunç düzeylere varmış çevre kirlenmesi konusunda önemli bir tepkinin birikmiş olduğudur. Bunu gösteren hoş bir örnek Ankara'da hava kirliliği ölçümlerinin kamuoyuna açıklanmasının Devlet Ba-

kanlığı emriyle yasaklanmasıdır. (agy) Gerçekten bugün Türkiye'de ağır bir çevre kirliliği sorunu vardır. Fabrikasından, termik santralına, kanalizasyonundan, ısıtma sistemine, tarımına kadar her yerde çevre kirliliği adeta *üretilmektedir*.

Bu çevre kirliliğine karşı yükselecek bir demokratik savaşım, olanakları kısıtlı, daha fazla kâr diye gözü dönmüş Türkiye burjuvazisi için tehlikelidir. Burjuvazi bugüne kadar "çevre kirliliği sorunu"nu tek tek gazete haberleri, "yerel sorun" çerçevesinde tutmayı becerebildi. Ama sorun o kadar somut ve ağırdır ki, Gökova olayının da gösterdiği gibi, çevre kirliliği önümüzdeki günlerde önemli bir savaşım odağı olmaya adaydır.

Biz bu sayımızda, konuya yalnızca bir giriş yapıyoruz.

II. Çevre sorunu, çevre kirliliği nedir?

Doğayı değiştirme, onun güçlerini denetim altına alma ve doğanın efendisi olma savaşında insanoğlu, doğanın yenilenebilen, yenilenemeyen ve tükenmez bütün kaynaklarına el atar. Üretim süreci içinde bu doğal kaynakları işler. Üretim süreci içinde geçilen her aşamada doğa biraz daha değişir, doğal çevre, insanın doğa ile ilişki halinde bulunduğu mekan giderek farklılaşır.

Bu çerçevede ele alırsak, insanın, üretim süreci içinde doğayı değiştirirken ortaya çıkan artıkların, atık maddelerin tarihi, üretim sürecinin kendisi kadar eskidir. Ancak, bugün kullandığımız anlamıyla çevre kirliliği endüstrileşme sürecinin başlamasıyla eş-zamanlı bir gelişmedir. Çünkü, doğanın parçalayamayacağı, bünyesinde eritip yok edemeyeceği inorganik maddeler bu süreç içinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca, atık maddelerin doğaya savrulma hızının, doğanın kendini bu maddelere uyarlama hızından yüksek olması, nüfusun logaritmik olarak artması, "çevre

kirliliği"nin boyutlarını *süreç içinde* büyütülmüştür.

İnsanın doğaya egemenlik savaşımı, kapitalist üretim biçiminin kâr amacına yönelik yapısı altında, doğa ile insanlık arasında tehlikeli bir çatışmanın tohumlarını kaçınılmaz olarak içinde taşır. Doğal denge insan soyunun yaşam kaynaklarına zarar verecek biçimde bozulur. Modern anlamıyla *çevre kirlenmesi* bu sürecin adıdır.

Kapitalist üretimin, marifetlerini Marks şu sözlerle anlatıyor:

"Kent endüstrilerinde olduğu gibi, modern tarımda da üretkenliğin ve harekete geçirilen emek miktarının artışı, atıkların bırakılması ve emek gücünün hastalıklarla tüketilmesi pahasına satın alınır. Bunun da ötesinde kapitalist tarımda bütün ilerleme, yalnızca işçinin değil, aynı zamanda toprağın da soyulması sanatının ilerlemesidir. Belli bir zaman için toprağın verimliliğini arttırmada sağlanan bütün ilerleme, o verimliliğin kalıcı

kaynaklarını mahvetmeye doğru bir ilerlemedir. Bir ülke, örneğin ABD gibi, gelişmesine ne kadar çok modern endüstri temelinde başlarsa, bu tahribat süreci o kadar daha hızlı olacaktır. Dolayısıyla, kapitalist üretim teknolojiyi geliştirir ve farklı süreçleri bir toplumsal bütün halinde biraraya getirir ama bunu ancak bütün zenginliklerin orijinal kaynaklarını — toprağı ve işçiyi kemirerek yapar." (Marks, *Kapital*, İng. basım, c.I, s.474-475)

Burada, bugünkü çevre sorunlarının kökünde kapitalizmin toprağı ve işçiyi aç gözlü kemiriminin yattığı ne güzel anlatılmış.

Gerçekten de bugün çevre kirlenmesi olarak tüm toplumun karşısına dikilen çimento, kömür tozları, asit buharı vb. işçi sınıfı tarafından daha endüstrileşme sürecinin başlarında "çalışma koşulları sorunu" olarak tanınmıştı. Marks, 1863 yılında, iş müfettişlerinin hazırladığı çalışma koşullarıyla ilgili bir rapordan şu

satırları aktarıyor:

"Surat pamuğunu yapmak üzere işe alınanlar çok şikayet ediyorlar. Beni, pamuk balyalarının açılmasıyla ortaya çıkan ve hastalığa neden olan dayanılmaz kokudan haberdar ediyorlar... Ortada dolaşan toz ve kir, solunum yollarını tahriş ediyor, öksürüğe ve nefes alma zorluklarına yol açıyor. Surat pamuğunda bulunan tozun yarattığı tahrişattan olduğuna kuşku bulunmayan bir deri hastalığı da var... Tozdan dolayı bronşit daha yaygındır, aynı nedenden ötürü, boğazda iltihaplı yara da yaygın..." (agy, s.430)

Bunları aktarırken, uzun savaşımın sonucu çıkan yasalarla durumda belli değişmelerin sağlandığını belirten Marks, şu soruyu sorarak gerçekte soruna çok güzel bir yanıt getiriyor:

"Kapitalist üretimin karakterini, temizliği sağlamak ve sağlığı korumak için en basit araçları bile parlamento yasalarıyla ona

dayatmanın gerekli olduğundan daha iyi başka ne gösterebilirdi?" (agy, s:451)

Gene Marks 1864'te, kibrit üretiminde çalışan çocukların, yemeklerini yerken bile, zehirli buharı yüzlerini yalayan erimiş fosfor dolu kazana kibrit çöplerini sokup çıkarmalarının istendiğini yazıyor. (agy, s.447)

Bugün de, örneğin İstanbul'da kundura sanayiinde çalışan işçilerin, çırakların benzol buharıyla dolu havalandırmasız işyerlerinde çalışmaları sonucu büyük oranlarda kansere yakalandıklarını, en hafifinden zehirlendiklerini hatırlayalım.

İşte bu ve benzeri insan sağlığına zararlı maddeler büyük miktarlarda atmosfere yayıldıkları, toprağa ya da suya karıştıkları zaman "çevre kirlenmesi sorunu" oluyor. Çevre sorunu özünde işçinin çalışma koşulları sorununa gelip bağlanıyor.

Günümüzde dünyada ve Türkiye'de toplumun bilincine çıkmış ya da çıkmak-

Dünyada çevre kirliliği

Bir Amerikan biyologu, Rachel Carson 1963 yılında *Sessiz İlkbahar* adlı kitabında şöyle yazıyordu:

"Dünya böylesine hiç maruz kalmamıştı. Düşüncesiz insanlar, doğanın dengesine yaratabileceği sonuçları hiç düşünmeden müdahale ediyorlar. İş işten geçmeden birşeyler yapmak gerek. Zehirli maddelerin çevremizi tahrip ettiğini anlamamız gerek. İrmak ve göllerde balık ve planktonlar yok oluyor. Bu (zehirli) maddeler bitkilerden kuşlara, meyva ve süte yayılıyor. Aşamalar içinde otlardan küçük ve büyükbaş hayvanlara, onlardan süt ve ete ve böylece insan vücuduna doğru dolaşıyorlar. İnsanın kendisi zehirlenmektedir."

Carson'un duygusal yaklaşımı bir yana, sözünü ettiği zehirli madde DDT'yd. Tarım koruma ilacı olarak bütün dünyaya olağanüstü bir hızla yayılan DDT, mısır tarlalarından büyük tarım alanlarına dek böceklerle savaşımında kullanılıyordu. Ancak, yapılan araştırmalar, DDT'nin doğanın yok edemediği bir inorganik madde olduğunu, onun doğanın besin zinciri içinde giderek *artan* bir yoğunlukta dolaşarak insan vücuduna vardığını gösterdi.

Olayın farkına varan bilim adamları ve halk ile tekeller arasındaki çekişme yıllarca sürdü. Sonunda DDT hem ABD'de hem de başka ülkelerde yasaklandı. Türkiye'de yasaklanması 1970'lere rast geliyor.

DDT yasaklandı, ama, modern endüstri her gün onbinlerce çeşit inorganik madde imal ediyor. Hergün yeni yeni inorganik maddeler icat ediliyor, üretimi planlanıyor, pazarlanıyor. ABD'de bugün 66 bin değişik bileşim kullanılıyor ve bunlardan ancak yüzde 2'si muhtemel etkileri açısından sınılanmış. (Time, 17.12.1984) Yine *Time*'in verdiği bilgilere göre, ABD'de yalnızca 1984 yılı içinde, 225 farklı zehirli kimyasal bileşikten meydana gelen tarım koruma ilaçlarının üretim miktarı yaklaşık 1 milyar ton. Çevre Korunması Ajansı'nın (EPA) verdiği bilgiye göre de, etkileri bilinen ve bilinmeyen zehirli maddelerin çöp ya da atık madde olarak üretim süreci dışına çıkma oranı, *yılda* yaklaşık 45 milyar kilodur. Ve bu kimyasal maddelerin ancak yüzde 10'luk bir bölümü tersiriz hale getirilmektedir. Geri kalan, uygunsuz yerlerde toprak üstüne yığılmakta, işletilmeyen maden ocaklarının kuyularına doldurulmakta, eski füze silolarına, bataklıklara ya da açık araziye atılmaktadır. Bu şekilde yayılan atık maddenin doğa ve toplum üstündeki olumsuz etkileri ancak 10-15 yıl sonra anlaşılabilir. Şöyle bir örnek verelim. Hooker Kimya Fabrikası, 20 yıl boyunca milyonlarca litre endüstriyel atığı bir

araziye boşalttıktan sonra, bu çöpün üstünü toprakla doldurur, araziye belediye satar ve kentten 1953 yılında ayırır.

1970'lerde çöplerin üstünün doldurulduğu araziye yeni konutlar yapılır. Bu konutlara yerleşenler, zamanla çeşitli hastalıklardan şikayetçi olurlar. Astım, böbrek hastalıkları, hepatit, doğumda araz, arazlı bebek doğurma olayları artar. Araştırmalar sonucu evlerin eski kimyasal çöp yığını üstüne kurulduğu ve hastalıkların bundan ileri geldiği anlaşılınca, yığın baskısı sonucunda 1978 yılında kent belediyesi araziye boşalttırır.

Örnekler çoğaltılabilir. Hindistan'da Bopal Kimya Fabrikası'nda işlenen toplu cinayet en son örneklerdendir.

Endüstri atıklarının tasfiye edilmeden doğaya savrulması, denizlerin, akarsuların, göllerin zehirlenmesi, asit yağmuru ve ormansızlaşma günümüzün en belirgin çevre sorunları arasındadır.

Bugün Latin Amerika, Orta Amerika, Batı Afrika, Hindistan ve Güney Doğu Asya'daki, *dünyanın* iklimi açısından önemli rol oynayan cangıllar tekellerin hammadde kaynağı olarak yağmalamaları sonucu yok olmaktadır. Öyle ki bazı cangıllar yılda yüzde 6 gibi bir oranda ağaçsızlaştırılmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) bilgilerine göre, her yıl yaklaşık 100 bin mil karelik cangıl yitiriliyor. Bu, hayvan türleri ve bitki örtüsünde kayıplara yol açacağı gibi, uzun erimli iklim değişiklikleri getirme tehlikesi de taşıyor. Bazı araştırmacılar göre, örneğin Amazon ormanlarının uluslararası tekeller tarafından böylesine yağmalanması ve doğanın ağaçsızlaştırılması, tasfiye edilemeyen karbon dioksit atmosferde aşırı oranda birikmesini, dünya çapında atmosfer ısısının artmasını getirecek, bu da kutup buzlarının erimesiyle sonuçlanacaktır.

Bu arada, Afrika ve Güney Asya'nın bazı bölgelerinde "yüzyılın en kötü kuraklığı" yaşanmaktadır. FAO'ya göre Afrika'da 150 milyon insan, yiyecek sıkıntısı, açlık ve ölüm tehlikesi altındadır. 34 ülkede yağmur eksikliği tarım üretimini büyük ölçüde etkilerken, 24 ülkede acil durum söz konusudur.

İleri kapitalist ülkeler ise daha başka sorunlarla karşı karşıyadır. Endüstri atıklarının nereye yerleştirileceği başlı başına sorun olurken, "asit yağmuru" bu ülkelerde ve çevresinde ağır tahribat yapmaktadır.

Asit yağmuru, "kısaca kükürt dioksit ve azot oksitlerinin endüstri ve trafikten atmosfere yayılması ve kimyasal değişikliğe uğraması sonucu ortaya çıkan katı ya da sıvı kirliliğin kısa adıdır." (The Economist, 9.7.1983) Endüstriden ve taşıt araçlarının egzoz borularından atmosfere dağılan oksitler, su buharıyla kar-

şılaştıkları zaman çeşitli asitlere dönüşmekte ve yağmurla birlikte yeryüzüne inmektedir. 1982 yılında Avrupa'dan atmosfere yükselen kükürt dioksit miktarı 40 milyon tondur. Asit yağmuru rüzgarın durumuna bağlı olarak, oksitlenmenin yaratıldığı ülkeden çok uzaklara düşebilmektedir. Örneğin, İngiltere'den atmosfere yükselen kükürt dioksit İskandinavya'da asit yağmuru olarak yeryüzüne dönmektedir.

Norveç'in 2840 gölünde yapılan araştırmalarda, bunların 1711'inde bütün balık soyunun tükendiği, geri kalan göllerde de tükenmekte olduğu ortaya çıkmıştır. (The Guardian Weekly, 16.9.1984)

Modern endüstrinin metal artıkları da büyük sorun yaratmaktadır. The Times'ın bildirdiğine göre, Akdeniz bugün kurşunla o denli kirlenmiştir ki, Akdeniz kıyılarında yaşayanların beyinlerinde, yedikleri balık ve midyeler nedeniyle, kalıcı zararlar meydana gelme tehlikesi vardır.

Tahminlere göre, yağmurlar Akdeniz'e yılda 5 ile 30 bin ton arasında kurşun dökerken, ırmaklardan da 3 bin ton kadar kurşun denize karışmaktadır. Akdeniz'deki kurşun yoğunluğu okyanuslar ortalamasının en az 10 katıdır. (The Times, 28.1.1985)

İrmaklarda civa yoğunluğunun, kadmiyum, fosfat, flor, çinko yoğunluğunun artması, içme sularını da içilmez hale getirmektedir. Çelik üretiminde kullanılan demirin yarısı kadar demir, yılda 6 milyon tondan fazla fosfor, 2 milyon tonu aşan miktarda kurşun okyanuslara dökülüyor. (Gus Hall, *Can We Survive Under Capitalism*, 1974)

Nükleer reaktörlere sahip ülkelerde, reaktör artıklarının tasfiyesi sorundur. Bu artıklar ya denize dökülmekte, ya da varsa, doğal tuz tabakalarının arasına, yeraltına gömülmektedir.

Amerikan atom reaktörleri Pasifik Okyanusu'nu, İngiltere İrlanda Denizi'ni, Kuzey Denizi'ni, Fransa Akdeniz'i nükleer çöplük olarak kullanırken, Atlantik'e dökülen nükleer artıklar yılda 10 bin tonun çok üstündedir.

Ancak, karaya gömülenlerin zararlı olmayacağına dair hiçbir teknik garanti bulunmadığı gibi, denize dökülen nükleer artıklar da uluslararası anlaşmazlık ve sürtüşme yaratmaktadır. Örneğin İskandinav hükümetlerinin artan baskısı karşısında İngiltere, Sellafeld nükleer arıtma tesislerinden denize aktığı radyoaktif suyun miktarını azaltmayı kabul etti. Bu radyoaktif su, dalga ve akıntıyla Norveç, İsveç ve Danimarka kıyılarına kadar varıyordu.

Çevre kirliliği bu kadarla da kalmamaktadır. Endüstrileşmenin boyutlarının genişlemesi, örneğin gıda endüstrisinde

çok sayıda "koruyucu" maddenin, bu arada nitratların kullanılmasını getirdi. Endüstriyel gıda maddelerinde kullanılan bu kimyasal bileşimlerin insan bünyesinde çeşitli bozukluklar yarattığı araştırmalarla ortaya çıkmaktadır.

Kapitalizm, zehrini yalnızca ekonomik yollarla değil askeri yöntemlerle de dünyaya saçmaktadır.

II. Emperyalist Paylaşım Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nda ve Müttefiklerin laboratuvarlarında askeri amaçlı kimyasal zehirler üretilmiştir. Fosgen, buna bir örnektir. ABD tekellerinin tarım koruma ilacı adı altında ürettiği 2-2-5 T zehri (diğer adıyla *agent orange*) ve başka zehirli sıvılar, Vietnam Kurtuluş Savaşı sırasında, Halk Ordusunun doğal çevresini yok etmek amacıyla Güney Vietnam'ın yarısından fazla bir alana püskürtülmüştür. Yoğunluğu, ABD'de kullanılan "tarım koruma ilacı"nın yoğunluğundan 13 kat daha fazla olan bu zehir, Vietnam'da insanlara, hayvan türlerine ve doğal bitki örtüsüne zarar vermiş, toprağı öldürmüş, insanlarda hastalıklar, genetik bozukluklar yaratmıştır. Vietnam'lı bir bilim adamı, 1970 yılında, püskürtme başladıktan sonra, Vietnam'ın bazı bölgelerinde karaciğer kanseri oranının beş kat arttığını söylüyordu. (The Guardian Weekly, 4.3.1984) Büyük uluslararası tepkiler sonucunda uygulama durduruluncaya dek ülkeye 40 milyon litre zehir püskürtülmüştür. Bu kimyasal savaşın olumsuz etkileri hâlâ muzaffer Vietnam halkının omuzlarında.

1983 yılı ocak ayında toplanan bir uluslararası konferansa katılan 140 bilim adamı bu konuda şu açıklamayı yapıyordu:

"Yaprakları yokeden kimyasal ilaçların (defoliant) zararlı etkisinin yalnızca bugünkü kuşaklar üstünde değil, gelecek kuşaklar açısından da tehlikeli sonuçları olduğunu söylemek için çok neden vardır."

Vietnam halkının dünya kamuoyu önüne sunduğu bilgileri kös dinleyen emperyalizm, bugün ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın Vietnam'da çarpışan askerlerine, aynı zehirden kalıcı olarak etkilendikleri için yüz milyonlarca dolara ulaşan tazminat ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. (The Guardian Weekly, 13.5.1984) Bu, emperyalizmin dünyayı, insanlığın doğal çevresini, hangi boyutlarda zehirlediğinin, kirlittiğinin, insan soyuna ne denli derin zararlar verdiğinin bir belgesidir.

Emperyalizmin silah depolarında saklı duran yüz milyonlarca litre zehirli gaz, aynı şekilde emperyalizmin herhangi bir haçlı seferinde *insanlığa karşı* kullanılmayı beklemektedir.

ta olan çevre sorunları, kapitalist endüstrileşme sürecinin ta başından bu yana, endüstri ve tarımda emekçilerin iş ve yaşam koşulları olarak varolmuş sorunlardır. Bu sorunların varlık nedeni belli bir sınıfın — burjuvazinin — ve belli bir üretim biçiminin — kapitalizmin — varlığıyla bağlı olup, *kalıcı çözümü* de yine aynı sınıfın ve onun temsil ettiği üretim biçiminin *ortadan kalkmasıyla* bağlıdır.

Bunun neden *nesnel olarak* böyle olduğuna, Marks'tan yapacağımız şu alıntı ışık tutuyor:

"İşçi, yaşamının daha büyük bölümünü üretim sürecinde geçirdiği için, üretim sürecinin koşulları büyük ölçüde onun aktif yaşam sürecinin koşulları, ya da onun yaşam koşullarıdır ve bu yaşam koşullarından ekonomi, kâr oranını arttırmanın bir yöntemi; aynen, daha önce gördüğümüz, fazla mesainin, işçinin bir yük katırına dönüştürülmesinin, sermayeyi arttırmanın ya da artideğer üretimini hızlandırmanın bir aracı olması gibi. Bu tür ekonomi, kapalı ve sağlığa uygun olmayan yerleri haddinden fazla işçiyle doldurmaya, ya da kapitalistlerin koyuşuyla yerden tasarruf etmeye; tehlikeli makinaları güvenlik gereçleri kullanılmaksızın kapalı odalara yerleştirmeye; sağlığa zararlı üretim süreçlerinde güvenlik kurallarının ihmal edilmesine, ya da, maden çıkarımında olduğu gibi, tehlikeyle içiçe olmaya vb. kadar götürülür. Üretim sürecini insana yararlı, kabul edilebilir, ya da en azından dayanılabilir yapacak bütün önlemlerin yokluğuna değinmeye gerek yok. Kapitalistin bakış açısından bu oldukça yararsız ve saçma bir israf olurdu. Kapitalist üretim biçimi, genel olarak, bütün cimrilikine karşın, kendi insan materyeline gelince haddinden fazla mürşiftir..." (agy, c.III s.86)

Bu sözler çevre sorunlarının ortaya çıkmasının, bir kez varolduktan sonra da artan hızla bütün dünyayı etkilemesinin ardında yatan kızıl şeridi gösteriyor: Kapitalizmin kâr güdüsü.

III. Tepkiler

Doğanın tahribatı ve en önemlisi geri dönülemeyebilir bir sürecin içine girilme tehlikesi, boyutları tüm dehşetiyle, 1960'lardan itibaren görülmeye başlanan bir sorundur. Bu sorun kendini dünyanın ısı dengesinin, iklim düzeninin değişmesi, suyun dolaşım devresinin bozulması gibi yaşamsal önem taşıyan örneklerle göstermektedir.

Çevre sorunları denildiğinde, tekrar ve tekrar önümüze gelen bir diğer nokta da, bu sorunların ne Gökova ve çevresiyle ne Türkiye'nin batısıyla, ne de Avrupa ile sınırlı olmadığıdır. Emperyalizmin uluslararası niteliği, kendini, yarattığı sorunlarda da gösteriyor. İsveç'te ortaya çıkan nükleer atıklar Danimarka'nın, ya da İngiltere'nin fabrika bacalarından çıkan duman Norveç'in, İsveç'in bitki örtüsünü ve hayvan soylarını, Fransa'nın fabrika kırı Almanya'nın ormanlarını etkilemektedir.

Uluslararası bir perspektifle bakılmadan çevre sorununun derinliğine kavranması olanaklı değildir.

Endüstri devrimi ile nicelik ve nitelik açıdan farklılaşan insan-doğa-toplum dengesi, bugün, çeşitli bilim adamlarına göre, dünyayı olası bazı geri dönülemeyebilir süreçlerin eşiğine getirmiştir.

Yüzyılımızın ortalarında ciddi boyutlara yükselen çevre sorunları, 1960'lardan itibaren çok sayıda kişi ve kuruluşu bu alanda araştırma yapmaya yöneltti. Sayısız enstitü rapor hazırlarken, siyasal platformda, diplomatik alanda da bazı gelişmeler oldu. Çevre kirliliğinin etkilerinin en doğrudan görüldüğü ülkeler, İskandinav ülkeleri, konuyu Birleşmiş Milletler Örgütü'ne getirdiler.

1972'de Stockholm'da yapılan bir konferansta konu ilk kez uluslararası düzeyde tartışıldı. Geri kalmış ülkelerin temsilcileri suçu ileri kapitalist ülkelerin üstüne yüklediler ve hiçbir sorumluluk almak istemediler. Öte yandan kon-

feransta "yoksulluğun ortaya çıkardığı kirlilik" kavramı ileri sürüldü. Ancak, çevre sorunu üzerinde en çok ileri kapitalist ülkelerin temsilcilerinin durduğu görüldü.

1972 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) oluşturuldu. 15 Aralık 1972 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Daimi Konsey'e "dünyanın çevresel durumunu, ortaya çıkan ve geniş uluslararası önem taşıyan çevresel sorunlara, hükümetlerin uygun ilgi göstermelerinin sağlanması amacıyla, sürekli gözlemesi" görevini verdi. Bu konseyin ve UNEP'in çeşitli raporlarında çevre sorunlarının bugünü ele alınmakta ve tavsiyeler getirilmektedir. Bu "tavsiyeler" in hiçbir yaptırım gücünün olmadığını burada ekleyelim.

Türkiye'ye gelirsek faşizm döneminin Danışma Meclisi bir Çevre Yasası kabul etti.

Daha sonra MGK'ca da onaylanan

yasaya göre durum şöyle:

Bundan böyle atıklarıyla çevre kirlenmesine yol açan sanayi kuruluşları bu atıklarını belirlenecek standartlara göre arıtmadan suya, toprağa veya havaya veremeyecekler. Yapılan uyarıya rağmen bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen kuruluşlar mülki idare amirleri tarafından yarattıkları kirliliğin boyutları oranında kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak kapatılabileceklerdir. Yasa, yeni kurulacak işletmelerin gerekli arıtım tesislerini kurup işletmeye hazır hale getirmedikçe işletme izni alamamalarını öngörüyor." (Cumhuriyet, 9.8.1983)

Türkiye burjuvazisinin daha yeni çıkan bu çiçeği burnunda yasaya ne ölçüde saygılı olduğunu Gökova santrali çevresinde gelişen tartışmalar ne güzel gösteriyor.

Özal hükümeti, bu yasayı en başta kendisi çiğnemektedir.

Çevre sorunlarının ulaştığı tehlikeli

Türkiy 'de ç vre kirliliği

Türkiye'de çevre kirliliği, son zamanlarda ön plana çıkan bir sorun olmakla birlikte, yeni değildir. Osmanlılar döneminde, endüstrinin ilk nüvelerinin atılmasıyla birlikte çevre kirliliği de başlamıştır. Bir zamanlar "Sadabad"a gidilen Kağıthane deresi, Haliç daha Osmanlılar döneminde endüstriyel atık madde ile dolmaya başlamıştı. Balıkların, denizaltı bitki örtüsünün ölmesi, bu yerlerin atık maddeyle dolup kokması, çürümesi ve burjuvalarımızın burun direklerini kırması için bir süre geçmesi gerekti.

Türkiye'de hava kirliliği had safhadadır. Milliyet'e göre (ki herhalde çok iskontolu bir haberdir) en az 1250 fabrika ve endüstri kuruluşu, havayı kirletmektedir. Çimento fabrikalarından yayılan toz, termik santrallardan, bakır komplekslerinden püskürtülen kükürtlü gazlar, şeker, deri, boraks, kömür, asit, plastik, petrol, gübre vb. endüstri kollarındaki işletmelerden, taşıt araçlarından yayılan karbon monoksit, karbondioksit, hidrokarbonlar, azot oksitleri, oksidanlar, yapısında halojen bulunan gazlar, kükürt oksitler, asit buharları yayıldıkları yörede havayı nefes alamaz duruma sokmaktadır. Endüstrinin yoğun olduğu bölgeler, İstanbul-İzmit, Adapazarı, Samsun, Murgul, İzmir, Elazığ, Adana-Tarsus, Karadeniz Ereğlisi, Karabük, Bartın, Hereke, Kırıkkale gibi yerlerde, ayrıca Ankara'da, hava kirliliği, dünyada tehlike sınırı olarak bilinen oranların çok üstüne varmış ya da varmaktadır.

Örnekler verirse, Soma yöresinde halk arasında solunum, kalp yetersizliği, kronik bronşit yaygındır. Ankara'da hava kirliliği o kadar korkutucu boyutlara ulaşmıştır ki, soğuk kış günlerinde, hoparlörlerle sokak sokak dolaşmakta, halk kalorifer ve sobalarını söndürmeye çağrılmaktadır. Söndürmeyenlerin sıkı yönetim emriyle gözaltına alınacağı duyurulmaktadır.

Samsun'da, Murgul'da bakır fabrikalarından yayılan zehirli gazlar, bitki örtüsünü, hayvan soyunu yok etmekte, ve artık insanlar ölmeye başlamaktadır. Yalnızca Murgul bakır tesislerinden yılda 30 bin ton kükürt dioksit dağlarla çevrili yöreye çökmektedir.

Kütahya Emet'te boraks madenlerinden açık kamyonlarla taşınan boraks tozu ormanı kurutmaktadır.

Türkiye'de ırmaklar, göller, denizler ölmektedir. Kapitalist endüstrinin yarattığı çevre kirlenmesi kendini su kirliliğinde de göstermektedir. Milliyet'in bir haberinde 1800 fabrikadan 750'sinin doğrudan suyu da kirlettiği bildirilmektedir. Ordu, Sinop, Samsun, Karadeniz Ereğlisi yörelerinde avlanan balıklarda,

tarım koruma ilaçları kalıntılarına rastlanıyor. Balıkyağında DDT kalıntısı çıkıyor. Marmara'da avlanan balıklarda, midyelerde yüksek oranda "civalı" madde bulunuyor. Aynı şey Ege balıklarında da geçerlidir. İzmir körfezinde balıklar yığınsal olarak ölmektedir. Mersin Su Ürünleri Bölge Müdürlüğü, İskenderun Demir Çelik İşletmesi'ni Akdeniz'i kirlettiği için mahkemeye vermiştir. Kocaeli Barosu da İzmit halkı adına, körfezi kirleten fabrikaları mahkemeye vermiştir.

Sakarya, Porsuk, Nilüfer çayı, Asar suyu, Kurbağalıdere, Susurluk çayı, Gemlik ve Bandırma körfezleri, İzmir, İzmit körfezleri, Mersin limanı çevresi, Doğu Karadeniz'de Giresun, Ordu, Trabzon, Samsun ve İstanbul sahilleri, Marmara Denizi kıyıları hatta Tuz Gölü su kirlenmesinin örnekleri ile doludur.

Türkiye'de toprak kirlenmektedir. Hava ya da su yoluyla yayılan zehirli gazlar, asitler, inorganik maddeler toprağın üstüne, bünyesine yerleşmekte, tarımsal ürünlere zarar vermektedir. Yatağan'da "termik" tütün, Ege bölgesinde oksitlenmiş üzüm, domates, pamuk, Trabzon'da DDT'li un, Murgul'da, Soma'da çoraklaşan toprak buna örneklerdir.

Termik kirlenme hızlanmaktadır. Bütün enerji dönüşümüne dayalı süreçler çevrede ısı artışına neden olurlar. Endüstrinin yoğunlaştığı yörelerde atmosferde meydana gelen ısı artışı, yağış dengesinin bozulmasına, gün ışığının azalmasına, atmosferdeki karbon dioksit oranının korunamamasına, iklim koşullarının bir süre içinde farklılaşmasına yol açıyor. Fotosentez olayı azalıyor. Bunun sonucunda tarımsal üretim hem miktar hem de nitelik açısından düşüyor.

Terminolojide *psikiş kirlenme* olarak geçen gürültü rahatsızlıkları da toplumda önem kazanmıştır. Belli bir düzeyin üstüne çıkan endüstri ve kent gürültüsü, insanları haddinden fazla gergin ve sinirli yapmaktadır. Türkiye'de endüstrinin yoğun olduğu yörelerde, kentlerde gürültü düzeyi dünyada kabul edilmiş çeşitli standartların çok üstüne çıkmaktadır.

Türkiye'de çevre sorunları, elbette bunlarla sınırlı değildir. Minimum sağlık koşullarının gerektirdiği önlemlerin bile eksik kaldığı Türkiye'de *kanalizasyonlar*, sokaklardan taşan, belli merkezlerde toprağın üstüne hergün onbinlerce ton halinde yığılan *çöpler*, büyük sorun olmaktadır. Ayrıca nükleer santral kurulusa henüz tanışmadığımız ama yakın zamanda içli dışlı olacağımız açık olan nükleer atıklar sorunu da sıradadır.

boyutlar 1970'lerden itibaren çeşitli siyasal odaklar tarafından da işlenmeye başladı. Özellikle Federal Almanya ve ABD'de "çevrecilik" akımı önemli bir yaygınlık kazandı. Örneğin bugün Federal Almanya'da Yeşiller, çevre sorunlarına sahip çıkma temelinde bir muhalefet yürütmektedir. Başka ülkelerde de bu tür partiler, akımlar hızla gelişmektedir.

Bu tür çevreci akımların bazıları, "anti-teknoloji" ortak paydasına dayanmaktadır. Çevre kirliliğinin suçunu, kapitalizme değil, "teknolojiye" yüklemekte, "doğaya dönüş" belgisini yükseltmektedir.

Bazı akımlar ise, çevre sorunları karşısında, dünya nüfusunun düşürülmesini, özellikle geri kalmış ülkelerde doğum kontroluna ağırlık verilmesini ülkelerin büyüme hızının dizginlenmesini önermektedirler.

Bu konuda, son olarak "burjuvazinin seçkin beyinlerinin" ne dediğine bakalım. Dünya burjuvazisinin ünlü araştırma kurumu Roma Kulübü bu konuda şöyle diyor:

"Eğer dünya nüfusunda, endüstrileşmede, kirlilikte, yiyecek üretiminde ve kaynak kullanımında bugünkü gelişme eğilimi değişmeden sürerse, bu planet üstünde önümüzdeki 100 yıl içinde gelişmenin sınırına ulaşılmış olacaktır." (Meadows ve diğerleri, *The Limits to Growth*, 1974, s.23)

Dünyayı berbat ettiğini anlayan kapitalizm acaba bu yüzden mi uzayda harıl harıl yeni planetler arıyor?

IV. Çevre sorunları kapitalizm altında çözümlenebilir mi?

Çeşitli ülkelerde, çevre sorunları ortaya çıktığı zaman, kapitalist sistem, belli çözüm yolları yaratmıyor mu, yani çevre sorunları kapitalizm altında da çözümlenebilir mi?

Çeşitli çevre sorunları kapitalizm altında çözülür, çözümlenir. Ancak çevre kirliliği denen bütünsel sorun kapitalizm yaşadığı sürece şu ya da bu ölçüde, şu ya da bu biçimde sürecektir. Marks'ın dediği gibi, "kapitalist üretim biçimi, doğası gereği, belli bir noktanın ötesinde tüm rasyonel iyileştirmeyi dışlar" (agy, s:452) Bu nokta da kârlılık sınıridir.

Kapitalizmin çeşitli çevre sorunlarını çözebilmesi de, bazılarını çözerken yeni bazılarını yaratması da, bununla bağlı olarak çevre kirliliği sorununu hiçbir zaman toptan kaldıramaması da onun doğasını belirleyen kâr yasasının bir sonucudur. Çevreyi kirleterek üretim kârlıyken bunu yapar. Ne zaman ki tepkiler birikir, bu somut alanda buna son verir ve maliyetleri eşitlemek için yasasını da çıkarır. Bu arada çevre kirliliğini önlemeyi de olası bir kârlı yatırım alanı olarak görebilir. O zaman çevreyi temizleyerek de kâr elde eder. Nitekim, ABD, Avrupa ve hatta Türkiye çevre sorunlarının giderilmesine yönelik araç, gereç, tesis satan firmalarla doludur.

Kapitalizm, "kârlı" gördüğü alanda "çevre endüstrisi" yaratabilirken, başka şeyler de yapar:

"Emperyalist tekeller kendi geleneksel üretim bölgelerindeki — ki bu emperyalist ülkeler oluyor — fabrikalara kilit vurup, en sınırsız sömürüyü bulabildikleri ve istedikleri zaman yeni işgücüne rahatça ulaşabildikleri, sendikaların, işçi sınıfının örgütlü dayanma gücünün az olduğu, her yönden büyük avantajlar sağlayan az gelişmiş ülkelerde yeniden aynı fabrikaları açıyorlar." (R. Yürükoğlu, *Durum ve Görevlerimiz* 1983, s.26)

Bopal'da binlerce insanın öldüğü zehirli gaz patlamasının da gösterdiği gibi, ana ülkede X maddesinin üretimine karşı halk muhalefeti güçleniyor, demokratik kamuoyu baskısını artırıyor ve hatta kabul edilen yasa ve yönetmelik-

lerle üretim süreci için, tekellere ağır koşullar dayatılıyorsa, böyle durumlarda, "tepki" toplanan dallarda üretim az gelişmiş ülkelere taşınıyor. Bu ülkeler, genellikle, Brezilya, Malezya, Arjantin, Türkiye vb. orta kuşak ülkeleri, emperyalizmin zayıf halkalarıdır.

Böylece, toplum sağlığı açısından büyük tehlike oluşturan, üretim süreçleri, halkın yaygın tepkisini toplayan bazı "çevre sorunları" ana ülkeden dışarıya çıkarılmakta, son tahlilde, çevre sorunları emperyalizmin zayıf halkalarına ihraç edilmektedir.

Time yorumcusu bir olguyu anlatırken, tekel ağçözlülüğünün yanlış olduğuna, büyük şirketlerin yoksul ülkelerde, ucuz emek ve gevşek yasalardan yararlanabilmek için "dükkân" açtıklarına ilişkin eleştiriler veriyor. (Time, 17.12.1984)

Kenya'lı bir çevre uzmanı, az gelişmiş ülkelerin başına kâbus gibi çökmekte olan bu yeni gelişmeyi şu sözlerle dile getiriyor:

"Büyük uluslararası kimya şirketlerinin, yuvada izlemek zorunda oldukları sıkı güvenlik kurallarından kaçmak için, tehlikeli fabrikalarını gelişen ülkelere yerleştirmeleri yönünde gelişen bir eğilim var." (Time, 17.12.84)

Az gelişmiş ülkelerin başına emperyalist tekellerce örülen çoraplar, ancak bu kadar açık ifade edilebilirdi.

Kapitalistin soruna bakışını anlatması açısından birkaç örnek verelim:

Egzos gazlarından yayılan azot oksitlerini taşıyıcı emeye yaraşan gerecin bulunuşu, Ford otomobillerinin üretimine geçilmesi kadar eskidir. Yıllarca çelik kasalarda bekletilen bu buluş, otomobil başına kârlılığı düşüreceğinden dolayı toplumun hizmetine sunulmamış, ancak son yıllarda egzos gazlarının büyük kentlerde bir sorun olmasıyla, dolaptan çıkarılmıştır.

ABD'de çoğu özel firmalara ait olan nükleer reaktörler üzerinde denetim, ancak 3-Mile Island olayından sonra artırılmış, bir çok reaktör bundan sonra kapatılmış, birçoğunun da yapımı durdurulmuştur.

Genelde, kentlere, halk, çevre sorunlarına çare bulması için bir işletmeye başvuru yaptığında, alınan yanıt çoğu kez, "bizi kirlilik üstüne para harcamaya zorluyorsunuz, bu maliyet artışı getirir, fabrikayı kentinizden taşıyız, işyerlerinizi yitirirsiniz" olmaktadır. "Ya temiz hava, temiz su, ya iş!" Kapitalizmin açık disiplininin bir başka örneği daha.

Termik santrallerden yayılan kükürt dioksidin çevrede büyük hava kirliliği yaratması, ürünlere zarar vermesi üzerine kendilerine baskı yapıldığında ve Avrupa Ortak Pazarı'nın direktif taslağı doğrultusunda kükürt dioksit oranını 1995'e dek yüzde 60 azaltmaları istendiğinde, İngiltere'nin Merkezi Elektrik Kurumu (CEGB) yetkilileri, önerilen düzenlemelerin elektrik faturalarını yüzde 10 pahalılaştıracağını söylüyorlar. (The Guardian Weekly, 11.10.1984) Yalnızca 1982 yılında İngiltere'den yayılan kükürt dioksit miktarı 4 milyon tonken, İngiliz hükümeti, geçen yıl Münih'te yapılan çevre korunması konferansında 18 ülke temsilcilerinin yayılan kükürt dioksit oranlarının 10 yıl içinde %30 indirilmesi önerisine, bunun İngiltere'de 1 milyar sterlinlik yatırım gerektireceği görüşüyle katılmıyor. (agy, 8.7.1984)

Önemli çevre kirliliği yaratan ABD firmalarından Reynolds Metals'ın yönetim kurulu üyesi, tazminat ödemek, floridleri kontrol etmekten daha ucuzdur" diyor. (Gus Hall, Can We Survive Under Capitalism)

New York Times'ın tekellerin tutumu ile ilgili şu yorumu ne kadar sergileycidir:

"Bir şirket yöneticisinin dikkati kâr hedefine ve üretim şemalarına toplanmıştır. Onun, çevresel harcamaları — ki bunların bazıları görünmez, hesaplanamaz veya çok uzun erimli olabilir — dikkate almaya karşı

doğal bir direnci vardır." (New York Times, Editorial, 9.2.1971)

ABD'de varolan kirliliğe karşı komitelerin çok büyük bölümünde kirlilik yaratan fabrikaların temsilcileri hakim. İşçilerin, bu komitelerde söz ve yaptırım güçleri çok az. Çevre kirliliğiyle ilgili her yasa "önlemin uygulanabilirliğini dik-kate almak" ibaresinin, ABD'de yerleştirilmesi, yasanın kendisini sahte bir belge haline getiriyor.

Türkiye'ye gelince, çevre kirliliğinin ötesinde, taşıdığı potansiyel tehlikeler nedeniyle güvenlik önlemleri en fazla olması gereken nükleer santral konusunda, Türkiye hükümeti, masraftan kaçınmak için önemli güvenlik önlemlerinin olmayacağı bir santral Federal Almanya'ya ısmarlamaktadır. Federal Alman Çalışma Bakanlığı'nın konuyla ilgili raporunda şunlar yazıyor:

"KWU'nun Türkiye'ye yapmayı önerdiği

Termik santraller ve çevre sorunları

Termik santral, kömür ya da petrol yakıtı kullanarak elektrik enerjisi yaratan kompleksin adıdır. Bugün Afşin-Elbistan'da, Soma'da, Muğla Yatağan'da termik santraller vardır. Yine Muğla'da Yeniköy'de bir santral da inşa edilmektedir. Sırada bir de Gökova bulunmaktadır.

Türkiye'de çıkarılan linyit kömürü, kükürt yoğunluğu fazla ve düşük kalorili bir yakıttır. (Doğa ve Bilim, 11/1982) Kükürt oranı ne kadar fazlaysa, santralin çevreye saçacağı kükürtlü madde oranı da o denli fazla olmaktadır.

Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın nisan 1984 tarihli raporuna göre, Gökova santrali yılda 6500 saat kapasite ile çalışırsa, 860 bin ton kül çıkaracak, 300 metre yükseklikteki bacasından çevreye, yılda 140 bin ton kükürt dioksit, 2.5 milyon ton karbonmonoksit püskürtecektir. Denizden saatte 60 bin ton su çekecek ve bunu 7-8 derece ısınmış olarak geri pompalayacaktır.

Bu tür termik santrallerin çevre kirlenmesine yol açmaları iki yolla gerçekleşiyor. Birincisi, termik santrallerden yayılan kül zamanla toprağın üstüne yerleşiyor ve toprağın ölmesine yol açıyor. İkincisi, bacadan çıkan kükürt dioksit, asit yağmuru olarak toprağa dönüyor ve bitkilerin ölmesine neden oluyor. Asit yağmurlarının zararlı etkisinden hayvan türleri ve insanoğlu da payını alıyor.

Şimdi Türkiye'deki termik santrallerin

1000 megawattlık nükleer santralin güvenlik standartları, Türk hükümetinin isteklerine uygun olarak düşürülmüştür... Türk hükümeti, Akkuyu'da deprem ve uçak düşme tehlikesi olmadığı gerekçesiyle bu güvenlik tedbirlerini gereksiz bulmuştur." (Nokta, 22.10.1984)

Örnekler çoğaltılabilir. Ama kapitalizmin mantığını vermesi açısından sayı-lanlar yeterlidir.

Toplumda çevre sorunlarına ilişkin bilincin gelişmesi, her kesimden insanların bu konuda kamuoyu yaratma çabasına katılma eğilimi göstermesi, ister istemez, hükümetlerin yasal, yönetmelikler, standartlar, vb. koymalarını gerektiriyor. Bu yasa ve yönetmeliklerin, nedense hep bir felaketin kamuoyunu ayağa kaldıran gelişmelerin ardından gelmesi herhalde raslantı değildir. İngiltere'de Temiz Hava Yasası, 1952 yılında, kışın birdenbire bastırın smog sonunda, kısa bir süre içinde Londra'da 3900 kişinin ölmesinden sonra kabul edilmiştir. Belçika ve Almanya'da da benzeri gelişmeler olmuştur.

Daha fazla kâr etme daha fazla artı-değere el koyma güdüsü, kapitalizmin,

üretim süreci içinde işçiyi düşünerek önlem almasını, ya da üretim atıkları söz konusu olduğunda, toplumu düşünerek önlemler getirmesini engeller. Onu, çevreye verdiği zararı azaltma yönünde harcama yapmaktan alıkoyar. Son derece nesnel bir durumdur bu.

Çevre kirliliği üstüne bu kadar tartışmanın koptuğu dünyada, emperyalist tekeller, sermaye harcamalarının yüzde 2'sini bile bu konuda araştırmaya ayırmamaktadırlar. Bu bile bize kapitalizmin "direnci" karakterini göstermiyor mu?

Eğilim böyle giderse, çevre kirliliğinin doğa-insan-toplum dengesini geri dönüşü olanaksız bir noktaya götürebileceği, yeryüzünün kaynaklarının sınırsız olmadığı, bugün tüketilen kaynakların önemli bir kesiminin yenilenemeyen türden olduğu, vb. doğrudur. Ancak doğrunun tümü değildir. Çünkü büyük olasılıkla eğilim böyle gitmeyecektir. Bir kez çevre kirliliğine karşı bazı etkenler kapitalizm koşullarında da işliyor ve eğilimi etkili-

rın durumuna bakalım:

Afşin-Elbistan'da kurulu dev termik santral, Türkiye'yi kirleten 1800 baca arasında sayılıyor. (Milliyet, 11.2.1985)

Muğla Yatağan'da devreye iki yıl önce giren termik santral şimdiden tarım alanlarını etkisi altına aldı. Tütün eksperleri yörede üretilen tütüne "kömür ve kül tozlarının olumsuz etkisi ile sigara yapılması olanaklı olmayan tütün" raporu veriyorlar. Gazeteler, "termik tütüne alıcı yok" başlığını atıyor. Tekel, 50 bin balyalık üretimi olan tütün üreticisine patates ekmesini "tavsiye" ediyor. Borçlarını ödeyemez hale gelen üreticiler de TEK'i mahkemeye veriyorlar. (Nokta, 22.10.84-Cumhuriyet, 7.2.1985)

Yeniköy'de çıkarılan kömürlere yayılan kömür tozları, en az bir köyü yaşanılmaz hale getirdi. Köy halkı başka bir yere taşınıyor.

Soma'da son yıllarda büyük boyutlara ulaşan hava kirliliği karşısında "gurup ve baca temizliğinin yanısıra filtre çalışmalarına da başlandı" bildiriliyor. (Hürriyet, 26.1.1985)

Bütün bu örneklerden görülen o ki, Gökova termik santralının nereye yapılacağı üstüne patlak veren tartışma, sanıldığından çok daha önemli bir soruna ışık tutmaktadır. Türkiye'de çevre sorunu, "mavi ya da gri yolculuk"ların ötesinde, Türkiye'de insanların çıplak yaşamını, toplum sağlığını tehdit etmektedir.

İkincisi ve asıl önemlisi, kapitalizm dünyayı yok etmeden, büyük olasılıkla dünya devrimi kapitalizmi alaşağı eder.

V. Çevre sorunları ve sonuç: Dünya devrimi

Dünya pazarından, dünya ekonomisinden sözcüğümüz günümüz koşullarında çevre kirliliği yalnızca kapitalizmin değil, aynı zamanda sosyalizmin de sorunudur.

Birinci olarak, herhangi bir kapitalist ülkeden atmosfere, hidrosfere ve toprağa yayılan çevre kirliliği sosyalist ülkelere de zarar vermektedir, onların doğal çevresinde de ağır tahribata yol açmaktadır.

İkincisi, sosyalizm, kapitalizmden devralınan maddi temel üstüne kurulu-yor ve kapitalizm dünyada egemen olduğu sürece o temel kısıtlılıklarından nesnel olarak tam kurtulamıyor. Çevre sorunları, çevre kirliliği, kapitalist sistemde olduğu ölçüde olmasa bile, sosyalizmde de var. Bir farkla, ki bu sistemler arasındaki farktır, sosyalizmde, insanlık tarihinde ilk kez "kâr" güdüsü, yerini "toplumsal yarar" ilkesine terkeder.

Kapitalizm altında bilinçsiz, kör, başıboş bir olgu olan insanın doğaya egemen olma savaşımı, sosyalizm altında bilinçli, planlı bir gelişmeye dönüşür. İnsanın doğaya bakışı, doğa-insan-toplum dengesini değerlendirışı temel, kökten bir farklılaşma geçirir.

Üçüncüsü, daha somuta inerse bu gün sosyalist ülkeler emperyalizmle rekabet içindedirler ve bu rekabet içinde çevre kirliliğine ayıracak çok fazla kaynaktan yoksundurlar.

Zaten, sosyalist sistemin, kendi sınırları içinde doğayı, insanlığın doğal çevresini korumaya yönelik çabaları, dört dörtlük bile olsa, tüm dünyanın sorunu olan çevre kirliliğini çözmek için yetersizdir. Bir yandan, emperyalist ülkelere baskı yaparak, onları sonuç alıcı önlemler almaya zorlamak elbette gereklidir. Ancak, sorun o denli dünyasal, o denli uluslararası boyutlardadır ve çevre kirliliğinin temel kaynağı olan kapitalist üretim biçiminin varlığıyla o denli içiçedir ki, "zahiri kurtarma" çabası, kuşkusuz yeterli olamaz.

Çevre sorunları bütün dünyaya dalga dalga yayılmaktadır. Emperyalizmle birlikte genel olarak sosyalizm için olgunlaşan dünyada, devrim gerekliliği, bu sorunların çözümü açısından da olanca gücüyle kendini duyuruyor.

Çevre sorunları, en başta işçi sınıfının ve emekçi halkın çalışma ve yaşama koşulları savaşımıyla bağlıdır. Önemli bir demokratik savaşım odağıdır. Kapitalizmin bir sistem olarak bütün ülke halkı açısından ne derece gereksiz, ne denli zararlı, "kirlitici" olduğunu sergilemede, yığınların demokratik savaşımını devrimci savaşıma bağlamada ciddi bir yer tutmaktadır.

İşçi sınıfımız, çevre sorunlarına ilişkin kavgayı da, diğer sorunların çözümü için yürüttüğü kavgayla birlikte omuzlamaya, başı çekmeye, yığınlara öncülük etme sorumluluğunu taşıyor.

Komünistler, çevre sorunlarına gereken önemi vermelidir, bu alanda da demokratik savaşımını devrim savaşımına bağlamalıdır. Hele Türkiye gibi bir ülkede bu hiç de zor değildir. Bugün Türkiye'de her sorunda olduğu gibi çevre sorunlarında da, en ufak bir istem, karşısında burjuvaziyi ve devletini bulmaktadır. Çevre kirliliği sorunu, Türkiye'de yeşilleri aratmaz, biz görevimizi yaparsak nesnel olarak kızılıların işidir.

Türkiye'de faşizmin ardından şimdi de gerici otoriter rejim hızla çözülmektedir. İşçi sınıfı yavaştan gevrelere çıkmakta, halk kesimlerinde, gençlik içinde huzursuzluk kendini ufak ufak eylemler yoluyla açık etmektedir.

Türkiye'de demokratik savaşımı yükseltmek görevidir. En başta insan sağlığı olmak üzere, körfezlerden, kızılçam ormanlarına, havadan, suya, toprağa kadar işçi sınıfı ve emekçi halkın doğal çevresini korumak demokratik savaşım odaklarından. Bu alanda da istemleri yükseltmek, devrim hedefine bağlamak, yeşillere yer bırakmayıp kızılılar olarak yığınlara öncülük etmek gereklidir.

Japonya'nın Kawasaki kentinden ilkököl 3. sınıf öğrencisi bir çocuğun çevre kirliliği üstüne yazdığı şiir şöyle diyor:

"Çevre kirliliği beraberinde acı getiren 'kötü adam'dır, yalnızca bize değil yeryüzünde yaşayan her canlıya.

"Çevre kirliliği bir haydut çetesidir, mavi gökyüzünü elimizden çalan.

"Çevre kirliliği, umursamıyor, bizi hasta edecek ve öldürecek.

"Ancak bir gün bu 'kötü adam' hak ettiğini bulacak ve mavi gökyüzü bize geri dönecek."

İlkokul üçüncü sınıftaki bir Japon çocuğunun bu duyarlılığını paylaşmak elde midir?

Onda varolan umudu, işçi sınıfından yayılan devrimci ışınlarla tüm topluma yaymak, bütün emekçi halk katmanlarını ileri demokratik halk devrimi savaşımını çevresinde toplayarak, kızıl bayraklarla süslenen mavi gökyüzüne ulaşmak hedefimizdir.